

Схильність особистості до атрибуції ворожих намірів іншим як регулятор її поведінкових стратегій у конфлікті.

Конфлікт як соціально-психологічне явище традиційно розглядається у двох аспектах : *по-перше*, як об'єктивно існуюча ситуація протиріччя між цілями, мотивами, потребами учасників, а *по-друге*, як суб'єктивне відображення учасниками цього протиріччя. Як зазначає Н.В.Грішина, останній аспект має особливе значення для вивчення конфліктів, тому що «конфлікт починається з усвідомлення його учасниками несумісності їх інтересів...таким чином, існування конфлікту як соціально-психологічного явища залежить від суб'єктивного відображення події її учасниками» /Грішина Н.В.,2002/.

На думку багатьох дослідників, одним із важливих факторів, що обумовлює визначення особистістю ситуації як конфліктної є індивідуально-психологічні особливості міжособистісного сприймання /Андрєєва Г.М., 1980; Бодальов О.О., 1983; Петровська Л.А., 1975,1977,1997; Джерелієвська М.А., 1995; Klar Y., Bar-Tal D., Kruglanski A., 1988; Deutsch M., 1994/.

Так, наприклад, у працях Петровської Л.А. відзначалось, що неадекватність міжособистісного сприймання може призвести до помилкової оцінки ситуації як конфліктної, хоча об'єктивно конфлікту немає. Внаслідок цього поведінка особистості перебудовується відповідно до умов конфліктної взаємодії і ситуація з уявної стає реальною.

Отже, така особливість міжособистісного сприймання як неадекватність може виступати детермінантою соціально-психологічного конфлікту.

У дисертаційному дослідженні Джерелієвської М.А. було виявлено існування функціонального взаємозв'язку між категоріальними структурами (семантичними простірами) міжособистісного сприймання і кооперативно-конфліктними

установками особистості. На думку автора, цей зв'язок пояснює причини кооперативно-конфліктної поведінки і дозволяє прогнозувати поведінкові стратегії суб'єкта.

Deutsch M. також підкреслює, що головною умовою початку конфлікту є не скільки факт несумісності дій партнерів, скільки "перцепція несумісності", а у роботах Klar Y., Bar-Tal D., Kruglanski A. конфлікт взагалі визначається як когнітивна схема ситуації, при цьому, на думку дослідників, визначення особистістю ситуації як конфліктної обумовлює пошук доказів, які підтримають цю схему.

Ці теоретичні положення дозволяють припустити існування зв'язку між специфікою атрибутивних процесів міжособистісного сприймання особистості та її оцінюванням конфліктної ситуації, а також, можливо, вибором певних поведінкових стратегій у конфлікті внаслідок цієї оцінки.

Однією з таких специфічних характеристик міжособистісного сприймання є схильність особистості до атрибуції ворожих намірів іншим людям у невизначених, або недостатньо для особистості визначених ситуаціях, яка вивчалась у ряді зарубіжних досліджень /Dodge K., Pettit G., McClaskey C., 1986; Dodge K., Prist J., Vachorowski J., Newman J., 1990/.

Так, Dodge K., Pettit G., McClaskey C. була досліджена можливість впливу індивідуальних відмінностей у показниках атрибуції ворожих намірів (АВН) на виникнення або силу реактивної агресії – агресії у відповідь на провокацію. Як з'ясувалось, піддослідні з високим рівнем реактивної агресії значно частіше сприймали невизначені наміри інших як ворожі, провокативні. У ході подальших розробок цієї проблеми у 1990 р. Dodge K., Prist J., Vachorowski J., Newman J. провели серію досліджень рівня АВН хлопчиків-підлітків, які відбували покарання у тюрмі для неповнолітніх за різноманітні злочини, пов'язані з насильством. Отримані результати підтвердили зв'язок схильності особистості до АВН з реактивною агресією, а також прямий зв'язок з розладом поведінки за типом низької соціалізації. Крім того, виявилось, що чим вища у піддослідних схильність до

АВН, тим більше насильницьких злочинів проти інших вони скоїли.

Сходної думки дотримується Реан А.А., у праці якого йдеться про соціально-перцептивний компонент агресивності, як «готовність сприймати та інтерпретувати поведінку іншого як ворожу». Автор описує потенційно агресивне сприймання і потенційно агресивну інтерпретацію як притаманну деяким людям стійку особливість світосприймання і світорозуміння / Реан А.А., 1996/.

На жаль, окремих публікацій, присвячених цій проблемі у вітчизняній психології недостатньо для її всебічного аналізу. Разом з цим вивчення схильності особистості до атрибуції ворожих намірів іншим, на нашу думку, має важливе прикладне значення, оскільки, *по-перше*, дозволяє виявити роль атрибутивних процесів у визначенні особистістю ситуації, а *по-друге*, розкриває можливості професійного прогнозу поведінки особистості шляхом аналізу її атрибутивних процесів, наприклад, у конфліктних ситуаціях в умовах професійної діяльності.

Метою проведеного дослідження було вивчення зв'язків між схильністю особистості до атрибуції ворожих намірів іншим та вибором певних поведінкових стратегій у конфлікті.

Основною гіпотезою було припущення про те, що високі особистісні показники атрибуції ворожих намірів іншим людям у конфлікті можуть обумовлювати вибір особистістю неконструктивних поведінкових стратегій у конфлікті внаслідок неадекватного оцінювання ситуації та/або застосування особистістю захисних психологічних механізмів від уявної загрози. Досліджувана група складалася з жінок і чоловіків 19-46 років загальною кількістю 59 осіб (жінок - 29, чоловіків - 30 осіб), за фахом - представників суб'єкт-суб'єктних професій

Процедура дослідження містила кілька етапів.

На першому етапі вивчалась схильність опитуваних до атрибуції ворожих намірів іншим людям у конфлікті. Для вирішення цієї задачі було використано методику дослідження семантичного поля поняття «конфлікт» і методику діагностики показників і форм агресії А.Басса-А.Даркі.

Дослідження семантичного поля поняття “конфлікт” проводилося за власною методикою, розробленою на основі переліку слів-синонімів поняття “конфлікт” запропонованих А.І. Тацьовою і І.Ф.Водяніковою у 1980 р. для вивчення між особистісного сприймання у конфліктній ситуації у малих групах .

Процедура дослідження: піддослідний отримує перелік синонімів поняття “конфлікт”, які він повинен розташувати у центрованих колах-мішені: синоніми, максимально наближені до поняття «конфлікт» за змістом, розташовуються у центрі (першому колі), або близько до нього, а ті, що, на думку піддослідного не відповідають цьому поняттю, виносяться на периферію «мішені».

При обробці даних вимірювалась “фізична” відстань від кожного синоніма до поняття “конфлікт”, при цьому розташування у певному колі відповідало емоційній значущості кожного синоніму для окремого піддослідного і оцінювалось таким чином: у 1 колі - 10 балів, у 2 колі – 9 балів, у 3 колі – 8 балів..., у 10 колі – 1 бал. При цьому ядро (перші три-чотири кола) містять слова, які мають найбільшу емоційну насиченість, і, відповідно, на думку опитуваних, найбільш повно відображають смисл поняття “конфлікт”. На основі індивідуальних протоколів складався протокол семантичного поля поняття “конфлікт” для досліджуваної групи в цілому. Крім цього, визначалась загальна кількість балів за шкалами “фізична агресія” та “вербальна агресія”. Ці шкали були утворені внаслідок семантичного аналізу усього переліка синонімів і виділення трьох умовних груп слів. До першої групи (шкали фізичної агресії) увійшли слова, смислове навантаження яких пов’язано з різноманітними проявами фізичної агресії, до другої (шкали вербальної агресії) увійшли слова, смислове навантаження яких пов’язано з вербальними проявами агресії, третю групу склали фонові слова з низькою емоційною виразністю.

На другому етапі результати аналізу семантичного поля поняття “конфлікт”, отримані за даною методикою і показники форм агресії за методикою А.Басса-А.Даркі аналізувались за допомогою методів лінійного кореляційного аналізу з метою визначення зв’язку схильності особистості до атрибуції ворожих

намірів іншим у конфлікті з певними формами особистісної агресивності. Отримані попередні результати свідчать про існування статистично достовірного зв'язку між високими показниками емоційної значущості для піддослідного слів шкал фізичної і вербальної агресії при визначенні поняття "конфлікт" та високими показниками образи та почуття провини. Зв'язку схильності особистості до атрибуції ворожих намірів іншим у конфлікті з певними формами особистісної агресії за методикою А.Басса-А.Даркі у проведеному пілотажному дослідженні не виявлено.

На третьому етапі відбувалось визначення переважних поведінкових стратегій опитуваних у конфлікті за допомогою методики К.Томаса, яка визначає наступні стилі поведінки: пристосування, уникнення, співробітництво, компроміс, суперництво. Виявлення кореляційних зв'язків між показниками атрибуції ворожих намірів іншим у конфлікті, показниками різних форм агресії і поведінковими стратегіями особистості у конфлікті дозволило сформулювати попередні висновки:

- Поведінкова стратегія «пристосування» пов'язана з високими показниками схильності до атрибуції ворожих намірів іншим у конфлікті (у вигляді фізичної та вербальної агресії), а також з високими показниками образи та почуття провини. Обраний опитуваними стиль поведінки передбачає повну відмову від власних інтересів, цілей у конфліктній ситуації, а його поєднання з почуттям провини і образою свідчить, на нашу думку, про захисну спрямованість цієї стратегії.

- Поведінкова стратегія «уникнення» супроводжується середнім рівнем схильності до атрибуції ворожих намірів іншим у конфлікті і середнім рівнем показників всіх форм агресії за методикою А.Басса-А.Даркі. Отримані дані узгоджуються з такою характеристикою цієї стратегії як відсутність прагнення до вирішення проблеми і відсутність прагнення до кооперації з партнером.

- Поведінкова стратегія «компроміс» супроводжується середнім рівнем схильності до атрибуції ворожих намірів іншим у конфлікті, а також високим рівнем фізичної агресії, негативізму,

вербальної агресії. Отже, опитувані помірно приписують іншим агресивні наміри, хоча мають певний негативний досвід спілкування і здатні до агресивних дій. З урахуванням того факту, що компроміс як поведінкова стратегія у конфлікті передбачає від опитуваних уміння виявляти певну активність і разом з цим частково поступатися власними цілями, можливо припустити, що у даному випадку агресія не є самоціллю, а використовується в якості «інструменту» для здійснення бажань, тобто йдеться не про ворожу агресію, а про інструментальну. Підкреслимо, що це припущення потребує перевірки.

- Поведінкова стратегія «співробітництво» супроводжується середнім рівнем схильності до атрибуції ворожих намірів іншим у конфлікті, а також високим рівнем негативізму, вербальної агресії, почуття провини. Як і в попередньому випадку, опитувані помірно приписують іншим агресивні наміри, мають певний негативний досвід спілкування. Схильність до агресивних вербальних дій, на нашу думку, може носити інструментальний характер і бути спрямованою на пошук альтернативного рішення конфліктної ситуації.

- Поведінкова стратегія «суперництво» супроводжується середнім рівнем схильності до атрибуції ворожих намірів іншим у конфлікті, а також високим рівнем фізичної агресії, прихованої агресії, негативізму, вербальної агресії. Взагалі, суперництво - це стратегія, спрямована на досягнення особистістю власної мети без урахування потреб іншої людини. Характерним показником такої спрямованості є схильність опитуваних до основних форм агресії, а також до прихованої агресії.

Таким чином, отримані результати в цілому підтверджують гіпотезу про зв'язок показників атрибуції ворожих намірів іншим людям у конфлікті та окремих поведінкових стратегій, а виявлені особливості визначають напрямки наступних досліджень цієї проблеми.